

Szlanyinka Éva

Az első világháború hatása a társadalomra Magyarországon

Az első világháború során „A társadalom alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyai (...) alig változtak. A különböző rétegek közötti hierarchikus különbségek lényegében megmaradtak”.¹

A háború a társadalomra nézve számos területen éreztette hatását a hátszágban is; a megélhetés nehezebbé vált, nőtt a segélyre szorulóknak száma, bővült a segélyezettnek köre, az oktatás és egészségügy a megváltozott körülményekhez igazította működését. Míg 1914-ben a társadalom támogatta a rövidnek vélt háborút, addig annak elhúzódása, az egyre nehezebbé váló és hiányos ellátás, nélkülözés, a magas árak, csökkenő reálbérek, növekvő infláció miatt a közhangulat megváltozott.



Tüntetés a háború mellett. Felvonulás az Andrassy-úton.²

¹ Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon-Könyvek, Budapest, 2007, 214.

² <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=8719> (Letöltés: 2013. október 14.)

I. Élelmiszerellátás, közellátás a hátszágban

A mezőgazdasági termelés visszaesése, így a termékmennyiség mérséklődése, az élelmiszerárak nagyarányú emelkedése és ezzel egyidejűleg a reálbérek gyors csökkenése jellemezte a háború éveit.

Kormányrendeletekkel szabályozták az élelmiszerek forgalomba hozatalát, és az érték követelhető legmagasabb árat is megszabták.³ A különböző gabonafélék termelt mennyiségének bevallását követően mindenki köteles volt a saját házi és gazdasági szükségletein túli mennyiséget központilag meghatározott áron átadni az Országos Gazdasági Bizottságnak.⁴ 1915-ben bevezették a kenyérjegyet, s később egyre több alapvető élelmiszert vontak a jegyrendszer alá.⁵ A korban született rendeletek egy része a városokat, községeket takarékosagra hívta fel, mely azt jelentette, hogy a tervezett beruházásokat nem lehetett végrehajtani, s csak a legszükségesebbeket volt szabad befejezni.⁶ Kímélni kellett a szénkészletet, valamint csökkenteni a húsfogyasztást.

**A m. kir. belügyminiszter 1914. évi $\frac{147.800}{\text{III-e.}}$ számú körrendelete
valamennyi törvényhatósághoz,⁷
a városok és községek szénkészletének kiméléséről.**

A városok és községek üzemeinek akadálytalan működéséhez az ország mai rendkívüli helyzetében fokozott érdekek fűződnek. A működés zavartalansága azonban legelső sorban attól függ, hogy a kellő szénmennyiség rendelkezésre álljon. Az előfordulható szénszállítási nehézségek elhárításáról a megalakított országos gazdasági bizottság a lehetőség határain belül gondoskodik ugyan, reá kell azonban mutatnom arra, hogy tekintettel a szállítási eszközöknek és vonalaknak a hadiállapottal járó erősen elfoglalt voltára, ez a lehetőség igen szűk keretek között mozog.

A városoknak és községeknek mindent meg kell tenniük, hogy szénkészletüket kiméljék s az új szállítások mennyisége a lehető legcsekélyebb mértékre korlátoztassék.

Felhívom tehát a $\frac{\text{város}}{\text{vármegye}}$ közönségét, intézkedjék teljes nyomatékkal, hogy a hatósága területén levő közüzemek szénfogyasztásukban a legszigorúbb takarékoságot tartsák állandóan szem előtt. Részletes utasításokat e tekintetben az eltérőhelyi viszonyokra való figyelemmel nem

³8.317./1914. M.E.sz. A közfogyasztásra szánt búza- és rozsliszt előállításának és forgalomba hozatalának szabályozásáról.; 8.682./1914. M.E.sz. A búzáért, rozsért, árpáért és tengeriért, úgyszintén az ezekből előállított lisztért, valamint a burgonya- és rizslisztért követelhető legmagasabb árak megállapítása.

⁴ 240./1915. M.E.sz. A búzából, rozsból, árpából és zabból meglevő készleteknek az Országos Gazdasági Bizottság részére átengedéséről.

⁵ Romsics, 2007, 176.

⁶ 146.413./1914. B.M.sz. A hadiállapot idején a vármegyei háztartásban a legmesszebbmenő takarékoság megvalósításáról.

⁷ Ez a körrendelet Fiuméra is kiterjed.

adhatok. Utalok azonban arra, hogy főleg a közvilágítás és vízhasználat terén érvényesített helyes beosztás és takarékoság, a vízpazarlás szigorú ellenőrzése és hasonló intézkedések által a szénkészlet jelentékeny megkímélése lesz elérhető.

Utalok egyébként e tekintetben is a 147.500/1914. számú rendeletben foglaltakra.⁸

Budapesten, 1914. évi augusztus hó 7-én.

A miniszter helyett:
Dr. Némethy Károly s. k.
államtitkár.

A m. kir. Minisztérium 1915. évi 2.357. M.E. számú rendelete,
a húsfogyasztás korlátozásáról.

A magyar királyi minisztérium a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. Törvénycikket és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912:LXVIII. Törvénycikket kiegészítő 1914:L. törvénycikk 4.§-a alapján a következőket rendeli:

1.§.

Marhahúst, borjuhúst és sertéshúst a hét két napján, és pedig kedden és pénteken – akár nagyban, akár kicsinyben (adagokban) – árúsítani vagy egyébként forgalomba hozni tilos. Ugyanezek a napokon tilos fogadókban, vendéglőkben, egyleti jellegű és más étkező helyeken az említett húsnuműekből előállított ételeket kiszolgáltatni.

Ez a tilalom nem vonatkozik a húsiparban előállított olyan állóképes húskészítményekre, amelyeknek előállítása hosszabb időt igényel és fogyasztása hosszabb időn át történik; nem vonatkozik továbbá a szarvasmarha, borjú és sertés levágásából nyert és emberi táplálkozásra alkalmas melléktermékekre.

2.§.

Húsnak vagy húsételeknek elárúsítására szolgáló üzletekben tilos az 1.§.-ban meghatározott napokon az idézett §. Tilalma alá eső húst vagy ételt az elárúsító helyiségben a közönség részére az átvételt vagy elfogyasztást lehetővé tevő módon készen tartani.

3.§.

Az 1.§. rendelkezései alól kórházak és egyéb gyógyintézetek, valamint gyermeknevelő intézetek javára, közegészségügyi szükségesség alapján, a belügyminiszter kivételeket engedélyezhet.

4.§.

A katonai igazgatás részére szállított hús kiszolgáltatása nem esik az 1.§. tilalma alá.

⁸ Lásd: Magy. Rend. Tára, 1914. évf., 1533. o.

5.§.

Aki a jelen rendelet 1. és 2.§-ában foglalt tiltó rendelkezéseket megszegi, az, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és az 1914:L. törvénycikk 9.§-a értelmében két hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető.

E kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntető bíróságnak, a székesfővárosi államrendőrség működési területén pedig a magyar királyi államrendőrségnek hatáskörébe tartozik.

6.§.

A jelen rendeletet minden községben (városban) a helyben szokásos módon haladéktalanul közhírré kell tenni.

7.§.

Ez a rendelet 1915. évi július hó 8. napján lép életbe. Hatálya Horvát-Szlavonországra nem terjed ki.

Budapesten, 1915. évi július hó 3-án.

Gróf Tisza István s. k.
m. kir. Miniszterelnök.

A közellátásban fokozottabb szerepet vállaltak egyes nagyvállalatok és fogyasztási szövetkezetek is. Ezek felállíthattak, fenntarthatnak kertészeteket, sertéshizlaló telepeket. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet például nemcsak gyárak munkásainak ellátásáért felelt, hanem bekapcsolódott a hadiszállításokba is. Emellett sütödét és húsüzemet működtetett, „felújította vegyi gyárát, volt káposztasavanyítója és zöldségüzeme, pincészete Budafokon, tüzelőanyagtelepe, textilosztálya (...)”⁹ Jelentős szerepük volt a népkonyháknak is, ahol kedvező árakon vagy akár ingyen juthattak ételhez a rászorulóknak. Budapesten több szervezet is működtetett népkonyhát, többek között a Pesti Izraelita Nőegylet és a Szociális Missziótársulaton belül a Nővédelmi Hivatal. A drágaság és az élelmiszerellátás hiányosságai miatt hadikonyhákat állítottak fel Budapesten, egyikükben például „heti 9000 liter étel elkészítésére volt lehetőség. Ez 9000 adag főzeléket jelentett, de hetente háromszor főztek húst is. Az étel 60 fillérbe került hús nélkül, 1,1 koronába hússal. Egy ún. polgári étkezőt is fenntartottak, ahol háromfogásos ételt lehetett kapni 2,5 koronáért.”¹⁰ A hiánycikkek

⁹ Bódy Zsombor: Üzlet és politika metszéspontján. Élelmiszerellátás Budapesten az I. világháború körül. 2000 Irodalmi és társadalmi havi lap, 2007, 8. sz. <http://ketezer.hu/2007/08/uzlet-es-politika-metszespontjan/> (Letöltés: 2013. október 14.)

¹⁰ Pik Katalin: A szociális munka története Magyarországon (1817-1990). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001, 156.

beszerzésére adott lehetőséget a feketepiac virágzása, emellett gyakori volt, hogy a városban élők vidékre utaztak, s értékeiket élelmiszerre cserélték.¹¹



Cukorjegy¹²



A báró Groedel-féle ezer-ebédes népkonyha. Várakozás a kapunyitásra.¹³

¹¹ Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete, 1700-2000. Dialóg Campus, Pécs, 2002, 264.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára <http://www.szabarchiv.hu/drupal/node/28797> (Letöltés: 2013. október 14.)

¹³ Országos Széchényi Könyvtár Digitális Képtárház <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=8828> (Letöltés: 2013. október 14.)

Fischer Béla (1877-1953) az első világháború idején Baranya vármegye tisztviselője volt. Visszaemlékezéseiből tudhatjuk meg:

„Április hó végén érkeztem haza Kolomeából feleségemmel és Ilonka sógornőmmel otthonunkba. Hazajövet néhány napra Budapesten megszakítottuk utunkat. Itt találkoztunk Hegyessy Gézával, aki a szerb harctéren kapott fejlövése következtében még féloldali bénulással erősen sántikált, de boldogan újságolta, hogy a jövő héten már újra megy a harctérre, Galíciába. A találkozás örömeire együtt mentünk vacsorázni a Margit-szigeti nagy vendéglőbe. A terem zsúfolva volt, a cigány asztalról asztalra járt és húzta a rikító fehérre, pirosra festett dímák fölébe a nótát, folyt a pezsgő, a jókedv a mennyezetet verdeste. Mulattak a mások nyomorúságán felhízott hadigazdagok. Néhány nappal előbb még csak fájdalmas nyöszörgéseket hallottunk és halálra vált arcokat láttunk magunk körül. Sietve ettük meg vacsoránkat, nagyon drágán fizettünk, és undorral távoztunk.”¹⁴

„Közben kellett fogadnom a vármegyebelie kis- és nagybirtokosokat, akik kétségbeesetten igyekeztek bizonyíthatni, hogy a rájuk eső beszolgáltatási kötelezettség mellett nem tudják tovább vezetni a gazdaságot, jöttek a molnárok, a pékek, a lisztkereskedők a rájuk kisült visszaélések miatt megindult eljárás ellen, a hazugságok tengerével védekezve, és jöttek végül, különösen 1918-ban, amikor már az egész Monarchiában az élet minden vonatkozásban kezdett elviselhetetlenné válni, a fogyasztó közönség soraiból 15-20 tagú női csoportok, hadba vonultak hozzátartozói, hadiözvegyek, amint az egyes községekből összeverődtek, és a kétségbeesés zokogásával vagy dühtől elfúló kitörések között követelték a lisztadagok fölemelését, mert nem akarnak gyerekeikkel éhen döglenni. És ezeket a drámai jeleneteket mind végig kellett hallgatnom, magamban titkon igazat adva nekik, hidegvért, nyugalmat mutató álarccal.”¹⁵

¹⁴ Fischer Béla visszaemlékezései. Források Pécs történetéből 1. Közreadja: Visy Zoltán Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006, 178.

¹⁵ Fischer Béla visszaemlékezései. Források Pécs történetéből 1. Közreadja: Visy Zoltán Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006, 180.

II. Szociális intézkedések, segélyezés, gyermekvédelem

A megélhetés nehezebbé válásával nagyobb szerepet kapott a rászorulókon segítő szervezetek mellett az állami szerepvállalás, a segélyezés. Budapesten és több vidéki városban Népsegítő Irodát állítottak fel. Feladatai között voltak többek között: a tanácsadás, itt lehetett panasszal élni az élelmiszeruzsora ellen, segítettek a munkához jutáshoz, vonatjegyeket szerezhettek a rászorulók munkavállaláshoz vagy a családtagjaik látogatásához.¹⁶

A fővárosban például többféle segélyért lehetett folyamodni. Az eseti támogatás (legfeljebb 40 korona) mellett volt állandó segély (havi 15 korona), kiutalhattak természetbeni segélyt (élelmiszerek, ruha, tüzelő), valamint kisebb kölcsönt is folyósíthattak az igénylőknek. Gondoskodtak a gyermekek napközi otthoni ellátásáról, segítettek a kérelmezőknek munkát találni valamelyik foglalkoztató műhelyben, vagy felvételt nyerni szeretetházba, szegényházba, de ide tartozott a *„népkonyhai jegy, szükséglakás kiutalása, továbbá a szegény betegeknek járó ingyenes orvosi (szülészeti) és gyógyszerellátás”* is.¹⁷ Az 1914-ben megalakult Hadbavonultak Családjainak Országos Segélyező Bizottsága volt felelős a bevonult katonák családjainak segélyezéséért. Feladatai közé tartozott a tanácsadás, kölcsönök nyújtása, szegénygondozás és a gyermekvédelem is.¹⁸

Az első világháború idején kiemelt fontossággal bírt a gyermekvédelem. A segítségnyújtás nem kizárólag a hadiárvékat érintette. Kiemelt jelentőségű volt az 1915-ben társadalmi szervezetként megalapított Országos Stefánia Szövetség, ahol célul tűzték ki a terhes, szülő, gyermekágyas valamint szoptató nők támogatását, az újszülöttek, csecsemők és kisgyermekek védelmét. Megalakulásukat követő évben kezdték meg kiépíteni országos hálózatukat, így még szélesebb körben tudták gyakorolni egészségvédelmi, szociális és oktató-nevelő tevékenységüket. 1917-ben állami feladat lett az anya- és csecsemővédelem, melyet a Szövetség hatáskörébe utaltak.¹⁹ A támogatásra szoruló gyermeces családok helyzetének javítása érdekében nyújtott segítséget az 1906-ban alapított Országos Gyermekvédő Liga *„pénzsegély, ruha-cipő segély, jogvédelem, hadigondozás, a hadbavonultak, a sebesültek és családjaik kapcsolattartásának elősegítése (...), örökbefogadások bonyolítása”* révén.²⁰ Az örökbefogadások megkönnyítése érdekében a

¹⁶ Pik, 2001, 150.

¹⁷ Pik, 2001, 142-144.

¹⁸ Pik, 2001, 155.

¹⁹ Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz. 110-111.

²⁰ Pik, 2001, 165.

gyámhatóság jóváhagyhatta oly esetekben is a gyermek gyámság alá vételét, melyekben a gyámságot szabályozó jogforrásban foglalt kitételek egyike hiányzott.²¹

III. Hadigondozás

Fontos feladat volt a frontról hazaérkező sebesült, rokkant katonák ápolása, „rehabilitációja”. A hadirokkantakat és családjukat, továbbá a hadiárvákat és a hadiözvegyeket gondozó szervezetről 1917-ben rendeletet hoztak, mely meghatározta azokat a feladatköröket, melyeket a pártfogók, gondozók, tanácsadók voltak hivatottak elvégezni.²² Erre lehet példaként említeni: „A tanácsadónak általában az a feladata, hogy a hadirokkantat és családját, valamint a hadiözvegyet tanáccsal ellássa, ügyeiben közbejárjon, sorsának lehető javítására állandóan gondja legyen.”²³ E rendelettel hívták életre az Országos Hadigondozó Hivatal, melyet először Klebelsberg Kunó, majd Teleki Pál vezetett. Három fő feladatkört határoztak meg a hivatal számára: gyógyászati tevékenység, járadékszolgáltatás és polgári életbe történő visszailleszkedés segítése, támogatása.

A hadigondozás feladatkörét tekintve három részre osztották: rokkantgondozás, hadiözvegy gondozás és hadiárva-gondozás. A rokkantgondozás nem merült ki az orvosi gyógykezelésben. A hadirokkant személy az illetékes katonai parancsnokság által került felvételre az Országos Hadigondozó Hivatal adott intézetébe, ahol a szükséges orvosi kezeléseket követően oktatásban is részesülhetett. Összesen nyolc rokkantiskola működött, melyekben különböző – főként ipari és mezőgazdasági – területekre képezték át a résztvevőket. A képzéseken figyelembe vették a beutalt családi és vagyoni körülményeit is, emellett igyekeztek lehetővé tenni régi foglalkozásához közel álló tevékenység elsajátítását.²⁴ Mindemellett túl vagyonkiegészítésben részesülhetett a rokkantgondozás alatt álló személy, mely vagyonkiegészítés lehetett ház- ill. földvétel, házkijavítás és bővítés, stb. Az országban működő munkaközvetítő szervezetek pedig elhelyezkedésükben segítettek. Pénzbeli támogatásban is részesültek a rokkant katonai ellátás révén, mely lehetett: rokkantsági nyugdíj, sebesülési pótdíj, hadi pótlék, pótjáradék.²⁵

A hadiözvegyek gondozásához tarozott vagyoni helyzetük rendezése, munkához segítségük, mely történhetett az ún. karitatív-műhelyek egyikében, ahol főként katonai ruhák

²¹ 1.106./1915.M.E.sz. Kiskorú gyermek örökbefogadásának megkönnyítéséről a háborús események által indokolt esetekben.

²² Pik, 2001, 157.

²³ 900/1917. M.E. rendelet a hadirokkantakat és családjukat, továbbá a hadiárvákat és a hadiözvegyeket gondozó szervezetről

²⁴ Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21.sz. 123-124. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf (Letöltés: 2013. október 14.)

²⁵ Suba, 2010, 124.

gyártásával foglalkoztak vagy magánmunkaadóknál.²⁶ A hadiárvákról való gondoskodást nem kizárólag az Országos Hadigondozó Hivatal végezte, az árvaszékek és különböző egyesületek is részt vettek a feladatokban. Többségüket rokonaiknál el lehetett helyezni, ilyenkor főként ellenőrző és felügyelő feladat maradt az Országos Hadigondozó Hivatal munkatársaira, de egy részüknek az ekkor alapított árvaházakban, a már fennálló árvaintézményekben illetve a Gyermekvédő Liga különböző intézményeiben tudtak helyet biztosítani. Összesen „63 intézetben 3 219 hadiárva különböző irányú képzése volt biztosítva.”²⁷



Viszik a Vöröskereszthez a hadiárvát²⁸

IV. Oktatás és egészségügy

Az oktatás a háború éveiben is tovább folyt, de feltételei, körülményei megváltoztak. A fővárosban a tanév később kezdődött, sok iskolai épületet katonai célok miatt lefoglaltak. Kevesebb s gyakran összevont osztályok indultak a tanévben, a tanórák számát is csökkentették. A fellépő szénhiány is nehezítette az oktatást, az elégtelen fűtés miatt gyakran kényszerszünetet rendeltek el. A férfi tanárok és tanítók létszáma nagyban lecsökkent a hadba

²⁶ Suba, 2010, 124.

²⁷ Suba, 2010, 125.

²⁸ Gyermeknyomor a két világháború között. Escher Károly szociofotói. Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből. In: Budapesti Negyed: 2002. (10. évf.), 35-36. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00027/EK.htm> (Letöltés: 2013. október 14.)

vonulók miatt, helyettesítésükről az iskola gondoskodott. A szakoktatást az is hátráltatta, hogy az iparosmester és a segéd is katonaként szolgált a fronton. A polgári fiúiskolák tanulóit befogták a mezőgazdasági munkálatokba, a tanítónők és leány tanoncok pedig rendszerint közigazgatási, szociális tevékenységbe lettek bevonva (betegápolás, jótékonyági feladatok, lisztjegyek kiosztása).²⁹

1914-ben keletkezett rendelet értelmében a polgári kórházaknak is fel kellett készülniük az esetlegesen megnövekedő beteglétszámmra.³⁰ Külön figyelmet fordítottak a fertőző betegségek megelőzésére; a frontszolgálatról hazaérkező beteg és sebesült katonák egészségügyi ellenőrzését nagy gonddal végezték. Fertőző betegség gyanújának fennállása esetén az illetőt nem szállíthatták a katonai igazgatás egészségügyi vonatain – kivétel, ha szállítás közben derült fény a megbetegedésre, de ilyen alkalmakkor gondoskodtak az elkülönítésről, fertőtlenítésről és a beteg legközelebbi alkalmas kórházba szállításáról. A harctérről hazatérőket is orvosi megfigyelés alatt tartották.³¹

Az egészségügyi dolgozók létszámát növelni kívánták, a Magyar Vöröskereszt és a Magyar Betegápolók és Ápolónők Egyesülete lerövidített képzéssel és megnövelt csoportlétszámmal indította tanfolyamait.³² Emellett 1917-től az Országos Stefánia Szövetség is szervezett védőnői képzést. A védőnői feladatok közé tartozott az orvosok munkájának segítése, családlátogatás, anyák oktatása a helyes csecsemő- és gyermekgondozásról, továbbá szociális tevékenységet is végeztek.³³

V. Változás a munka területén

A gazdaságot háborús céloknak vetették alá, ez az állam nagyarányú beavatkozását jelentette. A haditermelésre való igénybe vétel alapján „A minisztérium az 1. §-ban megjelölt cikkek termelésével, előállításával, feldolgozásával vagy forgalomba hozatalával foglalkozó üzemek birtokosait kötelezheti, hogy üzemüket a minisztérium által megjelölt módon folytassák vagy a

²⁹ Mann Miklós: Budapest oktatásügye 1873-2000. Önkönet, Budapest, 2002, 85-87.

³⁰ 144.592./1914. B.M.sz. A polgári kórházaknak háború esetére való felkészültségé.

³¹ 159.332./1914. B.M.sz. A beteg és sebesült katonák vasúti szállítása alkalmával felmerülhető fertőző betegségek esetén követendő eljárásról.; 186.546./1914.B.M.sz. A harctérről hazatérő katonák egészségügyi megfigyeléséről.

³² Kapronczay Károly: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2001, 164.

³³ Kiss, 2004, 111-114.

*személyzettel együtt használatra átengedjék.”*³⁴ A háború végére már 900 üzemet vontak katonai ellenőrzés alá.³⁵

A mezőgazdasági és ipari termelésben megnövekedő munkaerőhiány pótlására hadifoglyok munkába vonását rendelte el a belügyminiszter. Állami és közmunkára is alkalmazták őket, szigorú szabályozás mellett. Meghatározták, hogy a munkaadónak kell gondoskodnia az orvosi vizsgálatokról, a hadifogoly elhelyezéséről és szállításának költségeiről, őrzéséről, viszont annak élelmezése, díjazása nem őt terhelte. Mindemellett tiltotta a hadifoglyokkal szembeni rossz, ellenszenves bánásmódot.³⁶ A mezőgazdasági munkák elvégzésének sikeressége érdekében utasították a községek, városok vezetőit, hogy alakítsanak mezőgazdasági intézőbizottságokat, melyek feladatává tették a munkavégzés felügyeletét, ezen kívül gondoskodniuk kellett arról, hogy minden rendelkezésre álló kézi és fogatos erő hasznosítva legyen.³⁷ A frontokon nélkülözhető katonai erőt szabadságolták a hiányzó mezőgazdasági munkaerő pótlása miatt. A legénység munkaerejét többek között a mező- és erdőgazdasági munkálatoknál, a tavaszi szántás-vetés, komlótermelés, fakitermelés, szőlőművelés, répatermelés, aratás során hasznosították. A szabadságolás az illető katona kérelmére történhetett és legalább 2-5 hétre szólt, ellátásuk (elszállásolás, élelmezés, díjazás) a munkájukat igénybe vevő személyt/vállalatot/várost terhelte. A gazdasági szabadságolások szervezési feladataival a Honvédelmi Gazdasági Tanácsot bízták meg.³⁸

A férfiak hadba vonulása miatti megnövekedett munkaerő-kereslet magával hozta a női munkavállalás növekedését.³⁹ Egyes egyesületek nők számára munkahelyeket teremtettek, így például a fővárosban a Szegénygondozó Egyesület két varróműhelyben foglalkoztatta a nőket, volt ahol még az ott dolgozók számára a gyermekfelügyeletet is megoldották.⁴⁰

³⁴ 1914. évi L. törvénycikk A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912:LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7306> (Letöltés: 2013 október 14.)

³⁵ Kaposi, 2002, 263.

³⁶ 1.593./1915. B.M.res.sz. Állami és közmunkákra hadifoglyok alkalmazásáról.; 21.220./1915. B.M.eln.sz. Hadifoglyoknak mezőgazdasági munkára alkalmazásáról.

³⁷ 600./1916. M. E. számú rendelete, a tavaszi szántás-vetési munkák ügyében.

³⁸ 3.000./1916 eln.mezőg. A számú körrendelete valamennyi magyarországi törvényhatósághoz, honvédelmi gazdasági tanács felállításáról, továbbá a mező- és erdőgazdasági munkák elvégzése végett katonai szabadságolásokról és kincstári lovak átengedéséről.

³⁹ Nagy Beáta: Nők keresőtevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In: Férfiuralom. Szerk.: Hadas Miklós, Replika Kör, Budapest, 1994, 167.

⁴⁰ Pik, 2001, 156.

A reálbérek alakulása az első világháború idején Magyarországon (%-ban)⁴¹

Év	Napszámosok	Gyári munkások	Tisztviselők
1913-1914.	100,0	100,0	100,0
1915 december	63,2	64,2	58,4
1916 december	49,5	55,8	45,2
1917 december	50,5	57,7	36,0
1918 december	46,2	53,4	32,9



A kereső nők megoszlása néhány fő terület szerint, 1900-1941⁴²

VI. Lakásügy, lakásrendezés

Állami beavatkozás történt a lakásügyekbe is. A háború első évében fizetési moratóriumot rendeltek el a lakbért illetően a bevonult katonák számára, majd korlátozták a lakbéremelést és az albérletek felmondását.⁴³ A későbbiekben megalakult lakáshivatalok és lakbérbizottságok feleltek a bérlő és bérbe adó közti vitás kérdések rendezéséért, a használaton kívüli lakások rekvirálásáért, de még a bérlőváltás és a lakáscsere is csak a jóváhagyásukkal történhetett. A világháború éveiben igen nagy lakáskereslet alakult ki, melynek oka a lakásépítési beruházások leállása, a fővárosba munka lehetősége miatt

⁴¹ Forrás: Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 156.

⁴² Forrás: Nagy Beáta: Nők keresőtevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In: Férfiuralom. Szerk.: Hadas Miklós, Replika Kör, Budapest, 1994, 168.

⁴³ Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. Argumentum, Budapest, 2011, 103.

vándorlók⁴⁴ valamint a Budapestre érkező menekültek voltak: „a galíciaiak 1914-ben, az erdélyiek 1916-ban, a kisebbségi sorba kerülők pedig 1918-tól növelték jelentős számban a lakásigénylők táborát.”⁴⁵ A későbbiekben a frontról hazaérkező katonák csoportjai, majd a háborút követően az elcsatolt területekről érkezők révén fokozódtak a nehézségek. A lakáshiány oly mértékű volt, hogy a menekültek – lévén nem tudták elszállásolni – a vasúti vagonokban kényszerültek élni hosszú ideig.⁴⁶ Az 1920-as években a problémák enyhítésére kezdődött meg a szükséglakótelepek építtetése (pl.: Mária Valéria-telep, Augusztá-telep, Lenke úti telep, Pestszentlőrinci telep).⁴⁷



Vagonlakók⁴⁸

Az első világháború eseményei nemcsak a politikára és a gazdaságra, hanem a társadalomra is jelentős hatással voltak. A hátszágban maradtak életének minden területén változást hozott a háború. Befolyással volt a mindennapokra, hiszen érintette a közellátást, közlekedést, oktatást, hatást gyakorolt a lakhatásra, munkavállalásra. Noha a hozott intézkedések

⁴⁴ Bódy Zsombor: Kislakás, társasház, családi ház. Lakásépítkezés és az otthon ideáljának változása Budapesten az I. világháború körül. Századvég, 2004, (9. évf.), 34. sz., 36.

⁴⁵ Gyáni Gábor: Az urbanizáció társadalomtörténete. Tanulmányok. Komp-Press, Kolozsvár, 2012, 210.

⁴⁶ Gyáni Gábor: Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999, 186.

⁴⁷ Oláh Gábor: Lak-hatóság. Az I. világháború hatása a budapesti lakáskérdésre. Korall, 2010, (11. évf.), 40.sz., 154.

⁴⁸ Gyermeeknyomor a két világháború között. Escher Károly szociofotói. Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből. In: Budapesti Negyed: 2002. (10. évf.), 35-36. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00027/EK.htm> (Letöltés: 2013. október 14.)

igyekeztek enyhíteni a nehézségeken, maradéktalanul nem orvosolhatták őket. Ahogy az a fentiekben bemutatásra került, a számos probléma mellett jelentős volt az embervesztés is. A Monarchia részéről 1 millió elesettel, 3,6 millió sebesülttel és közel 2 millió hadifogságba esett személlyel kellett számolni. E veszteségekhez szokták hozzá venni a kiesett születések becsült számát (580 000 fő).⁴⁹

⁴⁹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 104.; Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 198.

Felhasznált irodalom

- Bódy Zsombor: Kislakás, társasház, családi ház. Lakásépítkezés és az otthon ideáljának változása Budapesten az I. világháború körül. Századvég, 2004, (9. évf.), 34. sz., 27-58.
- Bódy Zsombor: Üzlet és politika metszéspontján. Élelmiszerellátás Budapesten az I. világháború körül. 2000 Irodalmi és társadalmi havi lap, 2007, 8. sz. <http://ketezer.hu/2007/08/uzlet-es-politika-metszespontjan/> (Letöltés: 2013. október 14.)
- Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. Argumentum, Budapest, 2011.
- Gyáni Gábor: Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.
- Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Gyáni Gábor: Az urbanizáció társadalomtörténete. Tanulmányok. Komp-Press, Kolozsvár, 2012.
- Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete, 1700-2000. Dialóg Campus, Pécs, 2002.
- Kapronczay Károly: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2001
- Kiss László: Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004, (IV. évf.), 17. sz., 107-137.
- Mann Miklós: Budapest oktatásügye 1873-2000. Önkonet, Budapest, 2002.
- Nagy Beáta: Nők keresőtevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In: Férfiuralom. Szerk.: Hadas Miklós, Replika Kör, Budapest, 1994.
- Oláh Gábor: Lak-hatóság. Az I. világháború hatása a budapesti lakáskérdésre. Korall, 2010, (11. évf.), 40.sz., 146-162.
- Pik Katalin: A szociális munka története Magyarországon (1817-1990). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon-Könyvek, Budapest, 2007.

- Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010, (XVIII. évf.), 21.sz. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00007/pdf/RTF_21_123-139.pdf (Letöltés: 2013. október 14.)

Felhasznált jogforrások:

- 1914. évi L. törvénycikk A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912:LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7306> (Letöltés: 2013 október 14.)
- 8.317./1914. M.E.sz. A közfogyasztásra szánt búza- és rozsliszt előállításának és forgalomba hozatalának szabályozásáról.
- 8.682./1914. M.E.sz. A búzáért, rozsért, árpáért és tengeriért, úgyszintén az ezekből előállított lisztért, valamint a burgonya- és rizslisztért követelhető legmagasabb árak megállapítása.
- 146.413./1914. B.M.sz. A hadiállapot idején a vármegyei háztartásban a legmesszebbmenő takarékoság megvalósításáról.
- 144.592./1914. B.M.sz. A polgári kórházaknak háború esetére való felkészültségé.
- 159.332./1914. B.M.sz. A beteg és sebesült katonák vasúti szállítása alkalmával felmerülhető fertőző betegségek esetén követendő eljárásról.
- 186.546./1914.B.M.sz. A harctérről hazatérő katonák egészségügyi megfigyeléséről.
- 1.106./1915.M.E.sz. Kiskorú gyermek örökbefogadásának megkönnyítéséről a háborús események által indokolt esetekben.
- 1.593./1915. B.M.res.sz. Állami és közmunkákra hadifoglyok alkalmazásáról.
- 21.220./1915. B.M.eln.sz. Hadifoglyoknak mezőgazdasági munkára alkalmazásáról.
- 240./1915. M.E.sz. A búzából, rozsból, árpából és zabból meglevő készleteknek az Országos Gazdasági Bizottság részére átengedéséről.
- 600./1916. M. E. számú rendelete, a tavaszi szántás-vetési munkák ügyében.
- 3.000./1916 eln.mezőg. A. számú körrendelete valamennyi magyarországi törvényhatósághoz, honvédelmi gazdasági tanács felállításáról, továbbá a mező- és erdőgazdasági munkák elvégzése végett katonai szabadságolásokról és kincstári lovak átengedéséről.
- 900/1917. M.E. rendelet a hadirokkantakat és családjukat, továbbá a hadiárványokat és a hadiözvegyeket gondozó szervezetről